

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КРИМІНОЛОГІЯ

(Загальна частина)

Навчальний посібник

*За загальною редакцією
д-ра юрид. наук, професора,
академіка НАПрН України
О.М. Бандурки*

*Допущено
Міністерством внутрішніх справ України*

Харків 2011

УДК 343.2(477)(075.8)
ББК 67.99 (4УКР)308.Оя73
К 34

Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 27 квітня 2010 р., протокол № 4

Авторський колектив: **Блага А.Б.** — канд. юрид. наук (тема 5, §§ 1, 2); **Богатирьов І.Г.** — д-р юрид. наук (тема 2 §§ 5-7); **Давиденко Л.М.** — д-р юрид. наук (тема 2 §§ 1-4); **Ємельянов В.П.** — д-р юрид. наук (тема 4 §§ 3, 5); **Литвинов О.М.** — д-р юрид. наук (тема 7); **Мартиненко О.А.** — д-р юрид. наук (тема 3); **Орлов Ю.В.** — канд. юрид. наук (тема 8); **Романов С.Ю.** — канд. юрид. наук (тема 1 §§ 1-3); **Трубников В.М.** — д-р юрид. наук (тема 5, §§ 3, 4); **Фіалка М.І.** — канд. юрид. наук (тема 1 §§ 4-5); **Храмцов О.М.** — канд. юрид. наук (тема 6); **Южно О.О.** — канд. юрид. наук (тема 4 §§ 1, 2, 4)

Допущено Міністерством внутрішніх справ України як навчальний посібник для вищих навчальних закладів (лист № 6/7-6617 від 30.11.2010)

Рецензенти:

д-р юрид. наук, професор **В.П. Петков**

д-р юрид. наук, професор **М.І. Іншин**

Кримінологія. (Загальна частина) : навчальний посібник /
К 34 Кол. авторів Блага А. Б., Богатирьов І. Г., Давиденко Л. М. та ін.; за заг. ред. О.М. Бандурки. — Харків: Вид-во ХНУВС, 2010. — 240 с.
ISBN 978-966-610-159-7

У підручнику на основі сучасних до структури і змісту розглядаються предмет, система, методологія та історія кримінології, завдання і перспективи її розвитку. Аналіз злочинності, причин і умов здійснюється як у загальному плані, так і відносно конкретних видів та особливостей. З цих самих позицій розглядається і система протидії злочинності.

Для курсантів і студентів вищих навчальних закладів юридичного профілю, викладачів, аспірантів та ад'юнктів, науковців, практичних працівників, а також широкого кола читачів, які цікавляться проблематикою протидії злочинності.

УДК 343.2(477)(075.8)
ББК 67.99 (4УКР)308.Оя73

ISBN 978-966-610-159-7

- © Харківський національний університет внутрішніх справ, 2011
- © Блага А.Б., Богатирьов І.Г., Давиденко Л.М. та ін., 2011
- © Тяпкін А. С., дизайн обкладинки, 2011

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
------------------------	----------

Тема 1. ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ, МЕТОД І СИСТЕМА КРИМІНОЛОГІЇ

1.1. Поняття, предмет, завдання і функції кримінології	8
1.2. Система кримінології.....	14
1.3. Місце кримінології у системі наук.....	15
1.4. Історія розвитку кримінологічної думки.....	17
1.5. Розвиток кримінології в Україні	28

Тема 2. ЗЛОЧИННІСТЬ ТА ЇЇ ПОКАЗНИКИ

2.1. Поняття та кримінологічні ознаки злочинності	31
2.2. Показники злочинності: загальна характеристика	36
2.3. Кількісні показники злочинності	37
2.4. Якісні показники злочинності.....	40
2.5. Динаміка злочинності	43
2.6. Латентна злочинність	46
2.7. Стан та основні тенденції злочинності в Україні	52

Тема 3. ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЗЛОЧИННОСТІ

3.1. Поняття детермінації та види детермінаційних зв'язків. Особливості детермінації соціальних процесів та явищ.....	59
3.2. Теоретичні підходи до розуміння детермінант злочинності... ..	66
3.3. Класифікація детермінант злочинності	72
3.4. Криміногенні фактори сучасної злочинності в Україні.....	76

Тема 4. КРИМІНОЛОГІЧНЕ ВЧЕННЯ ПРО ОСОБИСТІТЬ ЗЛОЧИНЦЯ

4.1. Поняття особистості злочинця та особи, що вчинила злочин .	85
4.2. Структура особистості злочинця	88
4.3. Співвідношення соціального і біологічного в особі злочинця .	95
4.4. Класифікація осіб, що вчинили злочини	97
4.5. Практичне значення кримінологічного вивчення особистості злочинця	105

Тема 5. ІНДИВІДУАЛЬНА ЗЛОЧИННА ПОВЕДІНКА.

ВІКТИМОЛОГІЯ

- 5.1. Причини та умови індивідуальної злочинної поведінки 110
- 5.2. Механізм індивідуальної злочинної поведінки 115
- 5.3. Поняття, види і форми віктимізації..... 121
- 5.4. Психологічні механізми віктимізації 127

Тема 6. МЕТОДИКА КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

- 6.1. Поняття методології та методики..... 134
- 6.2. Види методів кримінологічних досліджень..... 136
- 6.3. Застосування в кримінології загальнонаукових методів пізнання 137
- 6.4. Застосування в кримінології конкретно-соціологічних методів..... 140
- 6.5. Застосування в кримінології психологічних методів..... 146
- 6.6. Узагальнення та аналіз кримінологічної інформації 152
- 6.7. Характеристика окремих кримінологічних досліджень та їх програм 154

Тема 7. ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ

- 7.1. Поняття і форми протидії злочинності..... 159
- 7.2. Рівні протидії злочинності..... 164
- 7.3. Суб'єкти протидії злочинності..... 166
- 7.4. Заходи протидії злочинності 172
- 7.5. Нормативно-правове забезпечення протидії злочинності. 176
- 7.6. Координація протидії злочинності 181
- 7.7. Роль органів внутрішніх справ у протидії злочинності 186
- 7.8. Методика профілактичної роботи в ОВС..... 195
- 7.9. Взаємодія ОВС з громадськими формуваннями 197

Тема 8. КРИМІНОЛОГІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ПЛАНУВАННЯ

- 8.1. Поняття, цілі, завдання кримінологічного прогнозування. Види кримінологічних прогнозів..... 203
- 8.2. Класифікація кримінологічних прогнозів 208
- 8.3. Методи кримінологічного прогнозування..... 212
- 8.4. Поняття та завдання кримінологічного планування заходів протидії злочинності 217

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ПОКАЖЧИК	228
СЛОВНИК КРИМІНОЛОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ	232

ПЕРЕДМОВА

В умовах побудови сучасної правової держави першочергового значення набувають проблеми захисту її громадян від злочинних посягань, а також протидії спробам криміналізації суспільства, нейтралізації негативних соціальних тенденцій. У цьому контексті особливої гостроти набувають питання протидії злочинності, запобігання злочинам та іншим правопорушенням, профілактичної роботи з населенням.

Ні для кого не секрет, що сьогодні ці системи переживають складний період організаційного реформування, переорієнтації й перепрофілювання. Тому забезпечення внутрішньої стабільності системи протидії злочинності, її відповідності принципам законності, гласності та гуманізму здобувають доленосне значення.

Для ефективної протидії потрібно, насамперед, знати якомога більше про супротивника. У даному випадку суспільству і державі протистоїть злочинність — соціальний феномен з досить активним біологічним і психологічним компонентами, що спричиняють вплив на продуценти і детермінанти вчинення злочинів.

Тривалий час ми вели мову про необхідність їх усунення. Однак із цим виникали проблеми. Тож варто відмовитися від утопізму і реально визнати той факт, що зараз завданням суспільства і держави є обмеження факторів, що продукують злочинні прояви. Ці фактори сконцентровані практично у всіх сферах життєдіяльності: в економіці, політиці, соціальній і правоохоронній сферах тощо. Існує і певний комплекс факторів нестабільності криміногенної ситуації, на який можна і потрібно активно впливати, тому що він прямо пов'язаний з державною системою і походить від державного механізму.

Динамічний процес розвитку наукових знань і кримінологічної практики у нових соціально-політичних, економічних і правових умовах сьогодення логічно приводить до якісних змін у сприйнятті та визначенні традиційних категорій і понять у сфері пізнання науки кримі-

нології. При цьому необхідно звернути увагу на те, що теоретичні й методологічні основи окремих з них на сьогоднішній день перебувають ще на початку свого еволюційного шляху.

Для сучасного періоду розвитку кримінологічних знань характерним є те, що з одного боку триває активний пошук засобів і методів, які можуть бути включені в структуру системи протидії злочинності, а з іншого — визначення закономірної залежності між складовими елементами цієї діяльності. При цьому можна виділити декілька ключових положень:

- не бажаючи миритися із «залізним структуралізмом» юридичної науки дослідники все більше акцентують увагу на аналізові причинно-наслідкових зв'язків емпіричних фактів;

- дослідження діяльності з протидії злочинності, як правило, ведеться полідисциплінарно, тобто із застосуванням методів різних наук;

- встановлено приблизну сукупність складників названої діяльності, що обумовило можливість виділення та структурування зв'язків між окремими елементами та формування системи кримінологічних знань, що ґрунтується на пізнаних закономірностях соціальної дійсності.

Найбільш вагомими, яскравими, часто несподіваними й сміливими результатами сучасна наука, у тому числі й правознавство, може досягти тільки там, де відбувається синтез досягнень різних областей знання. Такою є перспектива вдосконалення, своєрідної «модернізації» кримінологічних знань за рахунок залучення в аналіз системних (синергетичних) підходів і уявлень. Запропонована і впроваджувана тут методика дослідження здатна активно стимулювати подальші наукові розробки всіх видів протидії злочинності, до певної міри спростить, уніфікує науковий пошук, сформує єдині підходи до формування кримінологічних знань залежно від характеру функціонуючого механізму впливу на злочинність. Адже на сучасному етапі розвитку наукових знань найважливішими їх якостями, разом з повнотою, є компактність і прикладний характер. Своїми розробками автори обґрунтовують необхідність активного впровадження алгоритмів і програм

системних досліджень з метою забезпечення синтезу наукових знань і, зрештою, наближення їх до практики.

Оскільки питання, розглянуті в першій частині даного підручника, розглянуті комплексно з позицій різних галузей юридичного знання, вони, безумовно, становлять не лише науковий інтерес, але й практичний. Тим більше, що змінювані реалії протидії злочинності та правоохоронної практики вимагають проведення досліджень у режимі випередження.

Науковий редактор
*Ректор Харківського національного університету
внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
голова науково-консультаційної ради
Комітету Верховної Ради України
з питань законодавчого забезпечення
правоохоронної діяльності,
генерал-полковник міліції*
О. М. Бандурка

Навчальне видання

Авторський колектив:

Блага Алла Борисівна,
Богатирьов Іван Григорович,
Давиденко Леонід Миколайович **та ін.**

КРИМІНОЛОГІЯ

Загальна частина

Навчальний посібник

Верстка, художнє оформлення А. С. Тяпкіна

Формат 60x84/16. Ум.- друк. арк. 13,95. Обл-вид. арк. 12,53.
Тираж 120 пр. Зам. № 79

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. 50-річчя СРСР, 27, м. Харків, 61080
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008